

І. Головаха

КОМУНІЗМ І ДЕРЖАВА

ДЕРЖ-
ПОЛІТВИДАВ
УРСР

І. ГОЛОВАХА

КОМУНІЗМ І ДЕРЖАВА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УРСР
Київ 1963

В цій праці, що входить до серії видань «Основи наукового комунізму», кандидат філософських наук І. П. Головаха розповідає про закономірності виникнення і розвитку держави. Основне місце в брошурі відведено висвітленню питань про перетворення держави диктатури пролетаріату в загальнонародну державу і розвиток соціалістичної державності в громадське комуністичне самоврядування.

Брошура розрахована на партійний актив, пропагандистів, студентів і тих, хто самостійно вивчає марксизм-ленінізм.

Відзиви та побажання надсилайте на адресу: м. Київ, Володимирська, 42, Держполітвидав УРСР.

В період розгорнутого будівництва комунізму питання про взаємовідношення соціалістичної держави і суспільства, про закономірності розвитку Радянської держави та її роль у забезпеченні матеріальних і духовних передумов переходу до комунізму стало предметом глибокого інтересу нашої партії. Це питання з суто теоретичного перетворилось у питання практичне.

Радянська влада і народно-демократичний лад протягом порівняно незначного періоду свого існування наочно довели свою велику життєву силу і значення як зразка для країн і народів, що йтимуть по шляху соціалізму і комунізму.

Радянська держава і держави народної демократії нагромадили багатющий досвід, який дістав своє глибоке теоретичне узагальнення в працях В. І. Леніна, в документах нашої партії і міжнародного комуністичного руху. В матеріалах і рішеннях XXI і XXII з'їздів КПРС, у новій Програмі партії сформульовано ряд нових положень, що збагачують теорію наукового комунізму, вчення марксизму-ленінізму про державу.

ПОХОДЖЕННЯ І СУТЬ ДЕРЖАВИ

У науковому комунізмі — складовій частині марксистсько-ленінської теорії — питання про державу займає особливо важливе місце. Держава є вирішальною силою, за допомогою якої той чи інший клас або суспільство в цілому, коли йдеться про країну перемігшого соціалізму, розв'язує свої корінні завдання. Це питання виявилось найбільш заплутаним ідеологами експлуаторських класів, бо, як говорив Ленін, воно більше, ніж

будь-яке інше питання, зачіпає інтереси пануючих класів¹.

В сучасних умовах, коли система капіталістичного рабства зазнає щедалі нищівніших ударів з боку світового пролетарського, загальнодемократичного і національно-визвольного руху, ідеологи імперіалістичної буржуазії, праві соціалісти і ревізіоністи особливо вправляються у фальсифікації питання про державу, намагаючись обілити буржуазну державну машину, зобразивши її «організацією порядку», «органом примирення класів», «державою загального благоденства», і всіляко очорнити державу соціалістичну.

Марксистсько-ленінське вчення про державу, яке узагальнило практику суспільного розвитку, викрило реакційну суть буржуазних теорій про державу. За вченням марксизму-ленінізму, держава є неминучим продуктом розколу суспільства на класи з протилежними інтересами. Сам цей розкол був закономірним результатом суспільного поділу праці і появи приватної власності на основі зростання продуктивних сил. Держава, говорив Ленін, є продукт і прояв *непримиримості* класових суперечностей. Вона виникає там, тоді і остільки, де, коли і оскільки класові суперечності об'єктивно *не можуть* бути примирені².

Державній, політичній організації суспільства передувала бездержавна, неполітична організація, яка існувала сотні тисяч років. Численні дані науки свідчать про те, що в умовах первіснообщинного ладу ніякої політики, у точному значенні цього слова, не було. Родоплемінна організація, яка передувала класовому суспільству і у вигляді пережитку сивої давнини збереглася в найвідсталіших народів і по сьогодні, регулювалась історично виробленими нормами «звичаєвого права», точніше — моральними нормами і правилами поведінки, що мали силу незаперечного закону.

Відомо, що всяке класове суспільство завжди було і продовжує залишатися суспільством політичним. Політика є галузь відносин між класами, і виникла вона разом з появою класів і держави.

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 419, 420.

² Див. В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 348—349.

У докласовий період історії людства управління ще не мало політичного характеру. Відносини між людьми в роді, клані, общині, фратрії, племені ґрунтувалися на пануванні освячених часом звичаїв, глибокої поваги до наймудріших старійшин роду, які були вірними виконавцями волі всіх. Велич родового ладу, писав Ф. Енгельс, проявляється «...в тому, що тут немає місця для панування і поневолення. В середині родового ладу не існує ще ніякої різниці між правами і обов'язками»¹.

Так, наприклад, індійський рід ірокезів, детально описаний Морганом, мав такі характерні риси. Шляхом загального голосування рід обирав свого старійшину для мирного часу, а також військового вождя. Члени роду подавали один одному допомогу. Військовоположені ставали рівноправними членами роду або ж їх вбивали. Верховна влада в роді належала раді — демократичним зборам всіх дорослих чоловіків і жінок. Кілька родів утворювали фратрію, а кілька фратрій — плем'я, на чолі якого стояла рада, що обговорювала спільні справи. П'ять кровноспоріднених племен утворювали союз, своєрідну федерацію племен.

Племінну організацію стародавніх східних слов'ян очолювали загальні збори племені, рада старійшин і вождь. Відносини в родах будувались на основі моральних норм, обов'язкових для всіх. Ніякого гноблення члени роду не зазнавали. У патріотичній повісті «Захар Беркут», яка має підзаголовок «Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці», Іван Франко створив картину життя слов'янських племен періоду татарського нашествя. На початку повісті говориться, що з часу інтенсивного розкладу родоплемінних відносин у Карпатській Русі змінилися і природа і люди: ліси поріділи або були вирубані, люди стали біднішими і грубішими в моральному відношенні. «Народ нужденний, прибитий, понурий, супроти чужих несмілий і недотепний. Кождий дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюються їх сили, ослаблюється громада»². Яскраві картини запеклої боротьби між боярами і смердами, панами і слугами, поневоленими

¹ К. Маркс, Ф. Енгельс, Вибрані твори, т. II, Держполітвидав УРСР, 1955, стор. 266.

² І. Франко, Твори, т. VI, Держлітвидав УРСР, 1951, стор. 7—8.

і поневолювачами письменник доповнює зображенням суспільних відносин і морального обличчя членів общини, що збереглася в глибинах Карпатських гір.

Управління справами змальованої Франком общини не знало будь-якого спеціального апарату насильства, відокремленого від народу і протиставленого йому. Люди самі вирішували свої власні справи на загальних зборах. Виконавча ж влада перебувала в руках найбільш мудрих, чесних і справедливих громадян, які користувалися довір'ям народу. Таким був, наприклад, 90-річний Захар Беркут, один з палких захисників родоплемінного ладу на Русі.

В основі моральних відносин між людьми цієї общини лежить глибоке почуття поваги до всіх членів общини, прагнення підпорядкувати свої знання, волю і енергію інтересам спільної справи. Члени общини відзначалися високими моральними якостями. Такий, наприклад, Максим Беркут, син Захара, — людина сильна, смілива й безмежно віддана народові, чи Мирослава — донька боярина, яка полюбила Максима Беркута і була значною мірою вільна від моралі свого класу — феодалів.

В. І. Ленін, розглядаючи первіснообщинну формацію, коли ще існували родоплемінні відносини, пише, що в цей період «... бачимо панування звичаїв, авторитет, пошану, владу, яку мали старійшини роду, бачимо, що ця влада визнавалась іноді за жінками... але ніде не бачимо особливого розряду людей, які виділяються, щоб управляти іншими і щоб в інтересах, в цілях управління систематично, постійно володіти певним апаратом примусу, апаратом насильства, яким є тепер... озброєні загони військ, тюрми і інші засоби підкорення чужої волі насильству, — те, що становить суть держави»¹.

З цих даних, які характеризують суспільне управління в умовах первіснообщинного ладу, виходить, що між державною владою і управлінням ставити знак рівності не можна. Якщо державна влада неминуче виникла на певному етапі історичного розвитку і з такою ж неминучістю зникне, то управління існуватиме доти, доки існує суспільство.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 422.

Але що ж таке держава, яка її загальна «природа»?

Держава, за вченням марксизму-ленінізму, є політична організація економічно пануючого класу. Це апарат політичного панування одного класу над іншим, знаряддя в руках пануючого класу для придушення опору своїх класових ворогів, своєрідний комітет по управлінню спільними справами економічно пануючого класу.

В цьому марксистському визначенні держави чітко вказується на її класовий зміст і історично минулий характер. Воно є єдино правильним, науковим.

У визначеннях, даних буржуазними ідеологами, головна риса держави (механізм класового панування) або заперечується зовсім, або ігнорується як нібито неважлива, другорядна. Найзвичайнісіньке в буржуазній літературі визначення держави зводиться до характеристики її як «суспільного союзу», «спільності» людей. «Держава — це досконалий союз вільних людей для охорони права і для спільної користі», — говорив відомий нідерландський юрист Гуго Гроцій. За німецьким філософом-ідеалістом І. Кантом, «держава (civitas) — це об'єднання багатьох людей правовими законами». «Держава є союз народу, зв'язаного законом в єдине юридичне ціле, яке управляється верховною владою для спільного добра», — твердив російський правознавець і соціолог Б. Чичерін.

В усіх цих, як і в багатьох інших, визначеннях підкреслюється момент «спільності», «союзу» або «управління», але не говориться про класову суть цього управління, або ж вказується на «вічність» панування і підлеглості.

Ідеологи буржуазії, праві соціалісти і ревізіоністи зображують державу як орган «порядку», як сферу, де всякі суперечності нібито дістають своє «справедливе розв'язання». Відповідно до цього державі приписується здатність «об'єднувати» суспільство, встановлювати в ньому «спільність», «гармонію інтересів».

Метою всіх цих «теорій» є виправдання і затушування класової суті буржуазної держави.

Марксизм-ленінізм учить, що держава, будучи надбудовою над економічним базисом суспільства, насправді виступає як шори, за допомогою яких економічно пануючий клас тримає в покорі експлуатовані класи;

це, як говорив В. І. Ленін, палиця в руках багатих класів для придушення опору пригноблених. Держава — це організована сила всього пануючого класу, це, так би мовити, сукупний пануючий клас.

¹ За своєю класовою природою держава є диктатура, тобто не обмежене законом політичне панування одного класу над іншим. Держава, писав В. І. Ленін, є орган класового *панування*, орган *пригноблення* одного класу іншим, є створення «порядку», який узаконює і зміцнює це пригноблення¹.

Тепер перед нами постає інше питання — як, коли і чому виникла держава, яке її походження.

¹ Марксистсько-ленінська суспільна наука пов'язує виникнення держави з виникненням класів, з появою класового суспільства і класової боротьби. А оскільки класи існували не вічно, а виникли лише на певному етапі суспільного розвитку, то й держава є історичним продуктом. Історичний характер походження держави з особливою силою підкреслюється марксизмом. Буржуазні ж і добуржуазні теорії, як правило, заперечують це. Так, наприклад, теологічна, або теократична, теорія говорить про «божественне» походження державної влади. Патріархальна теорія твердить, що всяка держава виникла безпосередньо з сім'ї, яка розрослася, а влада правителя (короля, царя і т. д.) походить від влади отця (патріарха) над членами його сім'ї. Це — суто феодальна теорія, метою якої є виправдання абсолютизму.

У XVII—XVIII століттях у боротьбі з феодализмом буржуазні ідеологи висунули так звану догвірну теорію походження держави (Спіноза, Гуго Гроцій, Руссо). За цією теорією, держава виникла в результаті договору, тобто угоди людей, що перебували до того в «природному» стані (за Гоббсом, цей стан є війною всіх проти всіх, за Руссо — періодом загального миру і благоденства).

Однією з найпоширеніших буржуазних теорій походження держави є теорія насильства, за якою причиною виникнення держави є боротьба племен, завоювання одного племені іншим, перетворення одного з них у пануючий, а іншого — в підлеглий клас, організація

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 349.

державного апарату в інтересах пануючого класу. Прихильниками цієї теорії були, зокрема, Є. Дюрінг і К. Каутський. В своїй книзі «Матеріалістичне розуміння історії» Каутський писав: «Плем'я переможців підкоряє собі плем'я переможених, привласнює собі всю їх землю і потім змушує переможене плем'я систематично працювати на переможців, платити їм данину чи податки..., а примусовий апарат, який створюють переможці для управління переможеними, перетворюється в державу».

Опортуніст Каутський заперечує той безумовний факт, що держава є закономірним продуктом внутрішнього розвитку суспільства, результатом непримиренності класових суперечностей. Робить він це з метою виправдати буржуазну державу, яка нібито не ґрунтується на насильстві і є органом примирення класів.

Немовби продовжуючи думку свого попередника, інший німецький соціал-зрадник — Зерінг заявляє, що сучасна буржуазна держава є надкласовою силою, що вона перестала бути знаряддям придушення експлуатованих мас. Французький ревізіоніст Анрі Лефевр виступає проти визначення буржуазної держави як знаряддя класового панування буржуазії.

Як вчить історичний матеріалізм, держава з'являється в умовах, коли з розвитком продуктивних сил і появою суспільного поділу праці виникає приватна власність і відбувається розкол суспільства на класи. Держава, відзначав Ф. Енгельс, є продукт суспільства на певному етапі його розвитку. Її поява є визнанням того, що це суспільство заплуталось у нерозв'язних суперечностях з самим собою, розкололось на непримиренні протилежності, звільнитися від яких воно безсиле.

Держава виникла в результаті розкладу первіснообщинного ладу, зв'язаного насамперед з переходом до скотарства і землеробства, з приходом на місце материнського роду патріархального роду і патріархальної сім'ї, з появою сільської (територіальної) общини.

Процес виникнення держави в результаті розкладу первіснообщинного ладу детально досліджений у книзі Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави», у працях В. І. Леніна. В згаданій праці Енгельса говориться про три головні форми, в яких

держава виникає з родового ладу. Перша, свого роду класична форма — це Афіньська рабовласницька держава. Тут держава виникає безпосередньо і головним чином з класових суперечностей, які розвивалися всередині самого родового суспільства. Друга форма мала місце при утворенні Римської держави, де перемога зайшлого безправного населення — плебсу, що не входив до складу римських родів, прискорила утворення держави. Третя форма — виникнення держави в німецьких племен, які підкорили Рим. Тут держава виникає як результат завоювання чужих територій. Це завоювання привело до виникнення держави в завойовників, підготовлених до цього своїм внутрішнім розвитком.

Щодо Руської держави, то вона утворилась в результаті розкладу первіснообщинного ладу східнослов'янських племен і появи багатой і знатної верхівки суспільства, яка складалася з родової знаті, дружинників, торговців, що прибрали до своїх рук общинні землі і експлуатували членів общин. При цьому слід зазначити, що норманська теорія (Погодін та ін.), за якою східні слов'яни були завойовані варягами, необґрунтована, бо варяги прийшли на Русь уже після створення руської державності.

Таким чином, держава не є силою, нав'язаною суспільству ззовні, як про це говорить «теорія насильства»; вона є продуктом внутрішнього розвитку суспільства. Зовнішні обставини, зокрема завоювання, насильство — внутрішнє чи зовнішнє, — можуть лише прискорити чи ускладнити процес виникнення держави.

Держава виконує певні функції, найголовнішими з яких є внутрішня — придушення опору експлуатованих і зовнішня — оборона країни від нападу ззовні і напад на інші народи з метою захоплення їх територій, багатств тощо.

Однією з основних особливостей держави є її примусова сила, що перебуває в руках державного апарату примусу, який виражає волю пануючого класу. Специфіка класової влади полягає в наявності певного розряду людей, спеціально поставлених для управління; в територіальній організації державної влади і наявності ієрархії службових посад; в наявності особливих засобів насильственого примусу (армія, поліція,

тюрми тощо); у створенні спеціальної матеріальної бази для державного апарату (збирання податків). За допомогою всього цього держава і управляє.

Особливістю державної влади є також суверенний характер її, тобто фактична і юридична зверхність, незалежність від будь-якої іншої влади. Проте, як свідчать історичні факти, це не завжди буває так. Досить, наприклад, згадати ряд буржуазних держав нашого часу, які в основному залежать від Сполучених Штатів Америки. Останнім часом, у зв'язку з дальшим поглибленням загальної кризи капіталізму і зростанням сил демократії і соціалізму, буржуазні і ревізіоністські теоретики вимагають ліквідації державного суверенітету європейських народів, закликають до створення космополітичної «наддержави» під гегемонією американських імперіалістів.

Слід пам'ятати, що народний суверенітет має місце лише в соціалістичних країнах, а в інших його нема і не було — там народ є лише об'єктом владарювання.

Будучи надбудовою, держава змінюється зі зміною типу виробничих відносин, тобто економічного базису. Отже, зміна типів держави відбувається в результаті зміни способів виробництва, зміни одного пануючого класу іншим. Так виникло чотири типи держави — рабовласницька, феодальна, капіталістична і соціалістична.

Рабовласницька держава є політичною організацією рабовласників, створеною для придушення і пригноблення рабів. Завдання феодальної (кріпосницької) держави полягає в тому, щоб тримати в покорі кріпаків, підпорядковувати їх поміщицькій експлуатації. Усі буржуазні держави є диктатурою буржуазії і спрямовані проти робітників і трудящих взагалі. Той факт, що буржуазія імперіалістичних держав все ще експлуатує десятки і сотні мільйонів людей праці, пояснюється насамперед охоронно-каральною діяльністю буржуазної держави, головним призначенням якої є захист класових привілеїв експлуататорів.

Експлуататорські держави, незважаючи на існуючі відмінності між ними, мають спільну рису — всі вони є знаряддям панування меншості над більшістю. Соціалістична ж держава принципіально відрізняється від

них, бо вона є державою трудящих, її мета — ліквідація будь-якої експлуатації людини людиною, побудова соціалізму, комунізму.

Перемога соціалістичної революції в нашій країні і країнах народної демократії привела до перемоги трудящих над експлуататорами, до встановлення держави нового типу, яка є останньою формою політичної організації суспільства і принципіально відрізняється від усіх попередніх форм. Історичний розвиток неминуче веде до повсюдної ліквідації експлуаторської держави і встановлення держави соціалістичного типу.

Таким чином, виникнувши на певному етапі історичного розвитку суспільства, держава досоціалістичної епохи завжди була, а в світі панування капіталу продовжує залишатися, знаряддям поневолення і експлуатації, політичною організацією економічно пануючого класу, палкою в руках великих власників для придушення опору своїх класових ворогів. Будь-яка з досоціалістичних держав є антинародною за своєю суттю і неминуче повинна поступитися місцем перед державою диктатури пролетаріату.

ДЕРЖАВА ДИКТАТУРИ ПРОЛЕТАРІАТУ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНА МІСІЯ

Як і науковий комунізм в цілому, вчення про диктатуру пролетаріату було створене К. Марксом і Ф. Енгельсом і далі всебічно розвинуте в працях В. І. Леніна, в документах та матеріалах марксистсько-ленінських партій і насамперед у рішеннях КПРС і в документах міжнародного комуністичного руху.

Маркс і Енгельс науково обґрунтували зроблений ними висновок про історичну неминучість загибелі капіталізму і побудову нового, комуністичного суспільства, вільного від усякої експлуатації і поневолення, розробили теорію соціалістичної революції, об'єктивною основою якої є конфлікт між продуктивними силами і буржуазними виробничими відносинами. Вони глибоко розробили питання про конкретні шляхи і засоби здійснення всесвітньо-історичного завдання побудови соціалізму, довели, що однією з головних умов його розв'я-

зання є створення в процесі революційної боротьби проти буржуазії соціалістичної держави, історичним призначенням якої є знищення буржуазних виробничих відносин, ліквідація їх наслідків і утвердження, як неподільно пануючого, соціалістичного способу виробництва. В запеклій боротьбі проти утопістів, анархістів, соціал-реформістів і ревізіоністів класики марксизму-ленінізму розробили питання про класовий зміст і форми диктатури пролетаріату, визначили її завдання на тривалий історичний період революційної ломки капіталізму і побудови соціалістичного суспільства.

Ідея диктатури пролетаріату була висунута основоположниками наукового комунізму уже в їх перших творах. Так, у «Маніфесті Комуністичної партії» (1848) дано загальне визначення диктатури пролетаріату як організованого у пануючий клас пролетаріату. Теорія диктатури пролетаріату, створена на основі глибокого діалектико-матеріалістичного аналізу закономірностей суспільного розвитку в епоху капіталізму, розвивалася Марксом і Енгельсом в процесі узагальнення нового досвіду класової боротьби пролетаріату, зокрема революцій 1848 року і Паризької Комуні.

Досвід революцій, які відбувалися на європейському континенті, дав Марксу можливість у праці «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта» зробити висновок про те, що буржуазна державна машина повинна бути зламана і на її місці встановлена диктатура пролетаріату— влада найпередовішого класу капіталістичного суспільства. У книзі «Громадянська війна у Франції», де узагальнено досвід паризьких комунарів, Маркс показав, що диктатура пролетаріату повинна бути «працюючою корпорацією».

Таким чином, після революції 1848 року творці наукового комунізму обґрунтовували питання про ставлення пролетаріату до буржуазної держави, зробили важливий висновок про необхідність зламу буржуазної державної машини і заміни її державою нового типу. Узагальнюючи досвід Паризької Комуні, Маркс і Енгельс відзначали, що найбільшим і найважливішим її уроком був практичний доказ того, що робітничий клас не може просто оволодіти готовою державною машиною і пустити її в хід для своїх власних цілей. Він повинен

розбити її. Злам буржуазної державної машини і встановлення держави диктатури пролетаріату розглядалися основоположниками марксизму як попередня умова побудови соціалізму. Диктатура пролетаріату, підкреслювали вони, є історично немінучою політичною формою суспільного життя перехідного періоду від капіталізму до соціалізму. Між капіталістичним і комуністичним суспільством, вказував Маркс у «Критиці Готської програми», лежить період революційного перетворення першого в друге. Йому відповідає і політичний перехідний період, і держава цього періоду не може бути нічим іншим, окрім як революційною диктатурою пролетаріату.

Ці корінні положення марксистської теорії диктатури пролетаріату дістали свій дальший всебічний розвиток у працях Леніна. Відстоюючи і захищаючи марксистське вчення про диктатуру пролетаріату від перекручення і опошлення його опортунізмом, який намагався роззброїти робітничий клас у його боротьбі проти буржуазії, відвернути його від розв'язання всесвітньо-історичного завдання завоювання політичної влади, Ленін показав, що вчення про диктатуру пролетаріату є головним у марксизмі. Він блискуче застосував це вчення як практичне керівництво до революційної дії і разом з тим збагатив його новими висновками і положеннями. Володимир Ілліч показав докорінну відмінність диктатури пролетаріату від усіх форм досоціалістичної держави, довів, що диктатура пролетаріату є вищим типом демократії, яка виражає інтереси більшості, всебічно розробив питання про функції диктатури пролетаріату в період революційної ломки капіталізму і будівництва соціалізму.

Історична необхідність встановлення диктатури пролетаріату, як держави нового типу, зумовлена характером самого завдання утвердження небувалого в історії суспільного ладу — соціалізму. Розв'язання цього завдання передбачає насамперед експропріацію власності у капіталістів і передачу її трудящим. Зняряддя розв'язання цього завдання може бути лише держава диктатури пролетаріату.

Необхідність диктатури пролетаріату зумовлена, далі, тими гігантськими творчими завданнями, які висувуються соціалістичною революцією, — завданнями

організації соціалістичної економіки і розвитку культури. «Диктатура пролетаріату,— писав В. І. Ленін,— є запекла боротьба, кривава і безкровна, насильствена і мирна, воєнна і господарська, педагогічна і адміністраторська, проти сил і традицій старого суспільства»¹. Таким чином, диктатура пролетаріату виступає як необхідне знаряддя пролетарської революції і будівництва соціалістичного суспільства. Цим визначається характер і зміст її діяльності.

Як знаряддя пролетарської революції, диктатура пролетаріату покликана виконати насамперед функцію придушення опору експлуататорських класів. У цьому відношенні вона, за висловленням В. І. Леніна, означає продовження класової боротьби, але продовження її в нових умовах, а отже, і в нових формах. Пролетаріат використовує свою владу для боротьби проти повалених, але таких, що чинять запеклий опір, експлуататорських класів, а також для організації оборони країни від зовнішніх ворогів.

Перемігший пролетаріат використовує свою владу також для відриву трудящих мас від буржуазії, для зміцнення союзу пролетаріату з цими масами, залучення їх до процесу соціалістичного будівництва.

З класової природи диктатури пролетаріату як держави робітничого класу, що встановлює своє панування не для його увічнення і поневолення інших класів, а лише для розв'язання історично неминучих завдань перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, впливає така важлива сторона її діяльності, як підготовка умов для ліквідації класів — господарсько-організаторська і культурно-виховна робота.

Диктатура пролетаріату означає керівництво з боку робітничого класу іншими трудящими класами і насамперед його основним союзником — трудящим селянством. На цю сторону діяльності диктатури пролетаріату особливу увагу звертав Ленін. Володимир Ілліч підкреслював, що «диктатура пролетаріату є особлива форма класового союзу між пролетаріатом, авангардом трудящих, і численними непролетарськими верствами трудящих (дрібна буржуазія, дрібні хазяйчики, селянство, інтелігенція і т. д.), або більшістю їх, союзу

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 26.

проти капіталу, союзу з метою цілковитого повалення капіталу, цілковитого придушення опору буржуазії і спроб реставрації з її боку, союзу з метою остаточного створення і зміцнення соціалізму»¹. Союз робітничого класу з селянством В. І. Ленін назвав найвищим принципом диктатури пролетаріату. Тільки на основі тісного союзу з селянством, здійснюючи в цьому союзі свою керівну роль, робітничий клас може використати свою владу для розвитку суспільства по шляху соціалізму. Досвід розвитку нашої країни і країн народної демократії практично підтвердив велику життєву силу ленінських ідей про союз пролетаріату й селянства як найвищий принцип диктатури пролетаріату.

Основою непорушного союзу пролетаріату і селянства є те, що робітничий клас виражає корінні інтереси найширших мас трудящих. Його завдання полягає в тому, щоб визволити все суспільство від усіх форм експлуатації і поневолення. Цим зумовлено те, що робітничому класові в його боротьбі за побудову комуністичного суспільства подають все більшу підтримку всі трудящі.

За своєю структурою диктатура пролетаріату являє собою систему масових організацій, керівна роль в якій належить комуністичній партії. Необхідність партійного керівництва в системі пролетарської диктатури впливає з того, що ця диктатура не може бути здійснена без систематичної організаторської та ідейно-виховної роботи з боку єдиного керівного центру. Цей центр, в силу властивих йому якостей, зокрема таких, як внутрішня монолітність, згуртованість, організованість, глибоке знання умов, ходу і перспектив суспільного розвитку, здатний об'єднати енергію і волю мільйонів в одне спільне русло, спрямувавши їх на розв'язання корінних завдань революції, насамперед таких, як ліквідація експлуататорських класів, створення фундаменту соціалістичної економіки, розвиток науки і культури. Узагальнення творчого досвіду мас, всебічний науковий аналіз подій всередині країни і на міжнародній арені, правильне визначення тактичної лінії в галузі політики, господарського і культурного життя, передбачення тенденцій розвитку соціально-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 336.

політичних явищ, дальший розвиток революційної марксистської теорії, озброєння цією теорією будівників нового суспільства — все це диктує пряму необхідність партії як спрямовуючої сили в системі диктатури пролетаріату.

В систему, «механізм» диктатури пролетаріату, крім партії, входять: *профспілки*, при практичному керівництві якими партія зв'язується з мільйонами робітників і службовців по виробничій лінії; *Ради*, які втілюють політичний союз робітничого класу і селянства; *кооперація*, що є школою колективного господарювання і формою залучення широких трудящих мас до будівництва соціалізму; *комсомол*, покликаний виховувати молодь в дусі комунізму, а також різні спортивні, оборонні, науково-технічні, культурні та інші добровільні товариства.

З кожним новим кроком по шляху свого історичного розвитку диктатура пролетаріату в нашій країні розв'язувала все нові й нові завдання. Найголовнішими з них є придушення опору повалених експлуаторських класів, організація розгрому сил інтервенції, відбудова зруйнованого народного господарства, використання буржуазних спеціалістів, здійснення індустріалізації, колективізації і культурної революції. Весь період диктатури пролетаріату характеризувався зростаючою роллю Комуністичної партії, зміцненням її зв'язків з широкими масами, поліпшенням форм і методів керівництва організаціями трудящих, постійним розширенням політичної основи нашого суспільства шляхом залучення до роботи в державних і громадських організаціях все нових і нових мільйонів трудівників міста й села, зміцнення економічної ролі Радянської держави, розгортанням соціалістичного демократизму.

Як і всяка держава, диктатура пролетаріату, звичайно, виконує деякі насильствені функції. Однак само насильство, яке вона застосовує, принципіально відрізняється від насильства в діяльності експлуаторських держав. Диктатура пролетаріату, говорив Ленін, тим схожа на диктатуру інших класів, що вона, як і всяка інша диктатура, викликана необхідністю придушити опір класу, що втрачає політичне панування. Докорінна відмінність диктатури пролетаріату від диктатури інших

класів полягає в тому, що диктатура пролетаріату є насильственным придушенням опору мізерної жменьки населення — поміщиків і капіталістів.

Диктатура пролетаріату не може обійтися без насильства, хоч воно не тільки не вичерпує її змісту, але й не становить головного в її діяльності.

Основне джерело сили і неминучої повної перемоги комунізму Ленін вбачав у тому, що, порівняно з капіталізмом пролетаріат представляє і здійснює більш високий тип суспільної організації праці. Володимир Ілліч говорив, що поряд з завданням придушення опору експлуататорів «так само неминуче висувається — і чим далі, тим більше — істотніше завдання позитивного комуністичного будівництва, творення нових економічних відносин, нового суспільства»¹.

У зв'язку з цим не можна не вказати на помилковість положень Сталіна про те, що в період будівництва соціалізму творчі функції диктатури пролетаріату мали нібито другорядне значення порівняно з насильственими, каральними функціями, що з кожним новим успіхом у будівництві соціалізму класова боротьба «загострюється». Ці невірні положення, які претендували на науковість, були теоретичним обґрунтуванням масових репресій, беззаконня і сваволі, жертвою яких стали тисячі невинних людей.

Таким чином, в галузі політичній диктатура пролетаріату виступає у вигляді держави нового типу, оскільки вона представляє панування трудящої більшості.

Принципально нове в діяльності диктатури пролетаріату, з точки зору її ролі в економічному житті суспільства, полягає в тому, що вона виступає як організатор і керівник будівництва соціалістичної економіки. Ця нова роль диктатури пролетаріату зумовлена особливостями соціалістичної системи господарства, політичною надбудовою над якою вона є. Суспільна власність на засоби виробництва, що лежить в основі соціалістичного способу виробництва, створює об'єктивну основу для планомірного керівництва з боку держави економічним життям країни. Використовуючи цю величезну перевагу соціалістичного суспільства, держава пролетар-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 372.

ської диктатури залучила до активної творчості десятки мільйонів трудящих, забезпечивши перемогу соціалізму в галузі соціально-економічного і культурного життя.

Диктатура пролетаріату являє собою державу нового типу не тільки за змістом своєї діяльності. Розробляючи питання про диктатуру пролетаріату, класики марксизму-ленінізму приділили багато уваги формі, організації цієї диктатури, тому що нова класова природа пролетарської держави і відповідно до цього новий зміст її діяльності передбачають і більш досконалу форму.

Питання про державну форму диктатури пролетаріату розроблялося класиками марксизму на базі вивчення форм допролетарських держав і узагальнення досвіду революційної творчості робітничого класу. В питанні про нову форму диктатури пролетаріату основоположники марксизму насамперед висунули положення про необхідність усунення військово-бюрократичного апарату, властивого експлуаторським державам, і заміну його новою, демократичною організацією. Найпрогресивнішою формою державної організації до Паризької Комуні була парламентарна республіка. Цю форму, пристосовану до цілей пролетаріату, основоположники наукового комунізму вважали можливою формою диктатури пролетаріату. Досвід революційної творчості паризьких комунарів породив нову форму здійснення політичного панування пролетаріату — Паризьку Комуну, яка була більш досконалою державною організацією, ніж парламентарна республіка, і являла собою вищий тип демократії — демократію пролетарську. Узагальнюючи досвід Паризької Комуні, Маркс зробив висновок, що не парламентарна республіка, а політична організація типу Комуні повинна стати формою диктатури пролетаріату.

Розвиток класової боротьби пролетаріату, досвід революційної творчості трудящих мас Росії дав об'єктивну основу для дальшого розвитку питання про державну форму диктатури пролетаріату. Узагальнення цього досвіду лягло в основу великого ленінського відкриття — відкриття Рад як найкращої форми пролетарської держави.

Радянська влада, як історично новий тип держави, утвердилася з перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Радянська соціалістична держава являє собою вищий тип політичної організації суспільства, який докорінно відрізняється від усіх попередніх типів держав. Радянська держава відрізняється від усіх досоціалістичних держав своїм класовим змістом, формою і способами реалізації політичної влади, виконуваними нею функціями, своїм цілепризначенням та історичною тенденцією своєї кінцевої еволюції — переходом у бездержавну організацію суспільства. Вона становить пряму протилежність буржуазній демократії.

Що являє собою демократія в капіталістичних країнах? Будучи значним кроком вперед порівняно з феодалською монархією, буржуазна демократія, проте, не дала трудящим політичної свободи. Вона несе народові не свободу, а поневолення. Буржуазна демократія, як підкреслив Ленін, є вбранням для хижака, який готовий розорити сотні мільйонів людей.

У промові на зборах виборців Калінінського виборчого округу м. Москви 27 лютого 1963 року М. С. Хрущов говорив: «Хто є депутатами парламентів буржуазних держав? Це, у величезній більшості, капіталісти, земельні магнати або їх прислужники — адвокати, професіональні політики, які захищають інтереси монополістичного капіталу. Робітничому класові, селянству, трудовій інтелігенції в умовах буржуазного Заходу доводиться вести запеклу боротьбу за свої права, переборювати численні рогатки буржуазних виборчих законів, щоб послати справжніх представників народу в центральні і місцеві органи влади»¹.

Прикриваючись парламентаризмом, буржуазія широко застосовує не тільки насильство, але й обман, підкуп і т. ін. В буржуазних країнах існують не просто обмеження виборчих прав. Само становище переважної більшості експлуатованих фактично не дає їм можливості брати широку участь у політичному житті країни.

В сучасних умовах більше, ніж будь-коли, в усій своїй наготі виступає класова суть буржуазної демократії, її служіння інтересам грошового мішка. Переплетення інтересів держави і фінансового капіталу в імперіалістичних країнах, утворення державно-монополістичного ка-

¹ Газ. «Радянська Україна», 28 лютого 1963 р.

піталізму з усією наочністю ілюструють суть буржуазної демократії. Вся внутрішня і зовнішня політика Сполучених Штатів Америки і країн, яких вони «опікають», визначається великою буржуазією. Зростання прибутків монополій, масове безробіття, розорення фермерів, мілітаризація економіки, расова дискримінація, обмеження прав трудящих — все це характеризує сучасну буржуазну демократію, яка є вірною слугою пануючих класів і спрямована проти мільйонних мас трудящих.

Лицемірний характер буржуазної демократії наочно виявляється в політиці національно-колоніального поневолення, яку проводять пануючі класи великих імперіалістичних держав, прикриваючись лозунгами «свободи» і «співдружності» народів.

Десятки мільйонів чоловік ще перебувають під гнітом імперіалістичних держав. Американські імперіалісти ведуть варварську війну в Південному В'єтнамі, вогнем і залізом нищать усі багатства, створені його народом. Те саме роблять португальські, англійські та інші колонізатори. Багатостраждальне Конго ще й досі розривають на частини імперіалістичні хижаків Бельгії, Англії і Сполучених Штатів Америки. І все це — «в ім'я» демократії, як її розуміють хазяї «вільного світу».

Тепер усі засоби державної машини буржуазії поставлені на службу монополістам: і хитромудра система голосування, за якою мільйони й десятки мільйонів трудящих позбавлені можливості не тільки бути обраними до органів управління, але й обирати; і буржуазні представницькі установи, які є ширмою для прикриття антинародної політики правлячих класів; і буржуазний уряд, що є знаряддям в руках монополій і зв'язаних з ними мілітаристських кіл; і буржуазний суд та поліцейський апарат, які стоять на варті інтересів великих власників.

Все це, звичайно, не означає, що буржуазна демократія не має переваг порівняно з відкритою терористичною диктатурою фінансового капіталу, якою є фашизм. Враховуючи істотну різницю між буржуазно-демократичною формою правління і тоталітарними режимами фашистського типу, робітничий клас, комуністичні партії капіталістичних країн ведуть боротьбу за захист демократичних інститутів, проти загрози фашизму.

Принципiальна вiдмiннiсть диктатури пролетарiату, як держави нового типу, вiд експлуататорських держав полягає в тому, що вона є демократiєю для трудящих. Основою її державного апарату є Ради, вiршальна роль в яких належить трудовому народовi. Диктатура пролетарiату дає, як це блискуче пiдтверджує досвiд СРСР та iнших соцiалiстичних країн, небачене в свiтi розширення фактичного використання демократизму трудящими класами. Доводячи неспроможнiсть доказiв опортунiстiв II Iнтернацiоналу — Е. Бернштейна, К. Каутського та iнших — проти диктатури пролетарiату, викриваючи їх софiстичнi прийоми оперування поняттями «демократiя взагалi» i «диктатура взагалi», В. I. Ленiн показав, що тiльки диктатура пролетарiату створює умови для справжньої демократiї, демократiї для трудящих, i забезпечує матерiальнi передумови її ефективного використання. На прикладi Радянської влади Володимир Iллiч розкриває суть диктатури пролетарiату як нового, вищого типу демократiї.

В СРСР демократiя вперше стала служити трудящим. Тiльки в нашiй країні i в iнших країнах, що стали на шлях соцiалiзму, народнi маси перебувають при владi. Саме в цьому полягає сила i непереможнiсть соцiалiстичного ладу. «...Якi б лиха не впали ще на нашу республiку Рад,— писав В. I. Ленiн, — вона непереможна». I непереможна вона тому, що «кожний удар шаленого iмперiалiзму, кожна поразка, якої завдає нам мiжнародна буржуазiя, пiдiймає до боротьби новi й новi верстви робiтників i селян, навчає їх цiною величезних жертв, загартовує їх, породжує новий масовий героїзм»¹.

У листi до американських робiтників (1918 р.) В. I. Ленiн писав, що Ради робiтничих i селянських депутатiв є новий *тип* держави, новий, вищий *тип* демократiї². Радянський лад, вказував у iншiй працi Володимир Iллiч, є максимум демократизму для робiтників i селян i в той же час вiн означає розрив з *буржуазним* демократизмом i виникнення *нового*, всесвiтньо-iсторичного, *типу* демократiї³. Саме в цьому i полягає суть Рад,

¹ В. I. Ленiн, Твори, т. 28, стор. 55.

² Див. там же, стор. 54.

³ Див. В. I. Ленiн, Твори, т. 33, стор. 31.

як нової державності, постійної і єдиної основи політичної влади в нашій країні.

Величезною заслугою Радянської держави, яка має всесвітньо-історичне значення, є те, що вона пробудила до активної історичної творчості десятки мільйонів раніш забитих і знедолених людей. Завдяки великій організаторській і культурно-виховній роботі органів Радянської держави найширші маси вперше в історії пізнали радість творчої праці на благо трудящих, а не на благо жменьки багатчиків-експлуататорів.

У своєму історичному розвитку Радянська держава пройшла певні етапи.

Перший етап — від повалення влади експлуататорів, здійсненого під час Великої Жовтневої соціалістичної революції, до повної і остаточної перемоги соціалізму. В початковий період цього етапу держава диктатури пролетаріату, поряд з господарсько-організаторською, культурно-виховною, оборонною та іншими внутрішніми і зовнішніми функціями, виконувала дуже важливі функції придушення опору експлуататорів, виховання трудящих мас, залучення буржуазних спеціалістів до економічного і культурного будівництва.

Уже в перші дні існування молодой Радянської республіки В. І. Ленін накреслив широку програму господарського і культурного будівництва, яке було перерване нав'язаною нам громадянською війною та імперіалістичною інтервенцією. Але навіть під час громадянської війни творча робота не припинялась. Після здобуття перемоги над інтервентами та білогвардійцями партія під керівництвом Леніна почала проводити в життя нову економічну політику, основним змістом якої була перемога соціалізму в економічному змаганні з капіталізмом, господарське і культурне будівництво. Функція придушення, насильства, примусу мала в цей час другорядне значення.

Новий період почався з побудови соціалізму і зміни класової структури радянського суспільства і закінчився вступом нашої Батьківщини в період розгорнутого будівництва комунізму. Найважливішими функціями Радянської держави в цей час були економічні (планування, організація виробництва у загальнодержавному масштабі, контроль над мірою праці і мірою споживан-

ня), культурно-виховні (в галузі ідеології, комуністичного виховання, освіти, науки, культурного будівництва, літератури і мистецтва), функції по охороні соціалістичної власності і прав громадян, функції в галузі оборони країни, збереження миру, забезпечення нормальних відносин з країнами капіталізму і відносин співробітництва та взаємодопомоги з державами світової соціалістичної системи.

В цей час завершується перехід від держави диктатури пролетаріату до загальнонародної соціалістичної держави.

Сучасний етап — розгорнуте будівництво комуністичного суспільства, основні завдання якого визначені в прийнятій ХХІІ з'їздом КПРС Програмі партії. Ці завдання, як відомо, полягають в тому, щоб створити і далі розвинути матеріально-технічну базу комунізму; підняти матеріальний добробут народу до рівня, який значно перевищував би рівень найрозвинутіших в економічному відношенні країн капіталізму; забезпечити всебічний розвиток демократичних принципів державного управління і дальше підвищення ролі громадських організацій з метою переростання соціалістичної державності в комуністичне громадське самоврядування; добитися нових успіхів у створенні необхідних економічних, культурних і морально-психологічних передумов для злиття соціалістичних націй, як спільностей людей, що склалися, в єдине комуністичне суспільство, яке не знає класових і етнічних відмінностей; виховати людину, яка б гармонійно поєднувала в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість; підняти на нову височінь освіту, науку і культуру країни.

На цьому етапі загальнонародна Радянська держава продовжує виконувати ряд внутрішніх і зовнішніх функцій, серед яких особливо виділяються такі, як економічне планування (поточне і перспективне), організаторська і виховна робота в масах, контроль над виробництвом і споживанням, охорона соціалістичної власності, свободи і прав радянських людей, розвиток науки і культури, оборона країни, захист миру, зміцнення братерських відносин з країнами світової системи соціалізму.

Величезні переваги радянської соціалістичної держави над усіма класово-експлуататорськими держа-

вами, в тому числі і над «передовими» буржуазними державами, дістали своє яскраве відображення у величких досягненнях господарського і культурного будівництва, в успішному розв'язанні найважливіших соціально-політичних проблем, у створенні оборонної могутності країни, у всесвітньо-історичних досягненнях нашої науки і техніки. Саме великі завоювання соціалізму, зумовлені гігантською за розмахом діяльністю Радянської держави, забезпечили розгром фашистської Німеччини, саме ці завоювання соціалізму привели до тріумфальних перемог у розвитку радянської економіки, культури, науки і техніки.

Невичерпним джерелом сили Радянської держави є її дедалі зростаюча економічна могутність, безперервне зміцнення обороноздатності країни, нездоланий союз робітничого класу й селянства, який становить основу соціально-політичної єдності радянського суспільства; дружба народів СРСР, патріотична свідомість і організованість широких трудящих мас, зростання могутності світового соціалістичного табору і міжнародного авторитету Радянської держави, керівна роль Комуністичної партії в системі соціалістичної державності.

Третьою, після Паризької Комуни і Рад, формою держави диктатури пролетаріату є режим *народної демократії*, що утвердився в ряді європейських і азіатських країн.

Виникнувши в результаті визвольної, антифашистської війни, народнодемократична держава виконує загалом ті ж завдання, що й Радянська соціалістична держава. Вона керує процесом господарського і культурного розвитку, організовує оборону країни, охороняє соціалістичну власність, права і свободи громадян, проводить лінію на мирне співіснування держав з різним суспільним ладом, політику співробітництва і взаємодопомоги з країнами соціалістичного табору і т. д.

Існування Радянської держави і країн народної демократії блискуче підтверджує думку Леніна про те, що перехід від капіталізму до соціалізму не може не дати різновидностей у формах, методах і темпах соціалістичного перетворення різних сторін суспільного життя, хоч суть при цьому одна — диктатура пролетаріату. Воно підтверджує й іншу думку Володимира Ілліча, а саме: національна диктатура пролетаріату за

певних конкретно-історичних умов неминуче перетворюється в інтернаціональну.

Марксистсько-ленінське вчення про диктатуру пролетаріату озброїло нашу партію в її боротьбі за соціалістичну революцію і будівництво соціалістичного суспільства. Відстоюючи принципи ленінізму, борючись проти внутрішнього і зовнішнього опортунізму, партія на основі узагальнення досвіду будівництва соціалізму розвивала і збагачувала теорію диктатури пролетаріату і комунізму в нашій країні і досвіду міжнародного робітничого руху. Величезне значення в цьому відношенні мають нова Програма нашої партії, матеріали XXII з'їзду КПРС.

У новій Програмі КПРС говориться, що диктатура пролетаріату відіграла всесвітньо-історичну роль, забезпечивши перемогу соціалізму в нашій країні. Після того як було побудовано соціалізм і забезпечено його остаточну перемогу, диктатура пролетаріату виконала свою історичну місію і з погляду завдань внутрішнього розвитку перестала бути необхідною в СРСР. Держава диктатури пролетаріату в сучасних умовах перетворилася в загальнонародну державу, в орган, який виражає інтереси і волю всього народу. Оскільки, говориться далі в Програмі КПРС, робітничий клас є найбільш передовою і організованою силою радянського суспільства, він продовжує здійснювати свою керівну роль і в період розгорнутого будівництва комунізму, аж до побудови повного комуністичного суспільства і зникнення класів.

З переростанням держави робітничого класу в загальнонародну соціалістичну державу сила радянського суспільного і державного ладу не тільки не ослабла, а, навпаки, зросла. «Могутність нашого суспільства і держави в зв'язку з переростанням диктатури пролетаріату у всенародну державу,— говорив М. С. Хрущов,— не тільки не слабшає, а, навпаки, в багато разів зростає, бо до старих джерел нашої сили долучаються нові. Поряд з постійним збільшенням економічного потенціалу зміцніла й розширилася соціальна база нашої держави, суспільство стало єдиним і монолітним, як ніколи. А в цьому головне джерело сили держави. Кожний робітник, кожний селянин, кожний інтелігент може сказати: держава — це ми, її політика — це наша політика, завдан-

ня розвивати і зміцнювати її, захищати її від усяких посягань — це наше спільне завдання»¹.

Положення Програми КПРС про те, що історичною місією диктатури пролетаріату є побудова соціалістичного суспільства, що тепер, коли наша країна перебуває на першій фазі комуністичного суспільства, вже зникли умови, які викликали необхідність існування диктатури пролетаріату, що держава диктатури робітничого класу перетворилась у всенародну соціалістичну державу, є значним вкладом у скарбницю марксистсько-ленінської науки, в теорію наукового комунізму. Ці положення мають не тільки теоретичне, але й величезне практично-політичне значення.

Можливість постановки і наукової розробки цих ідей з'явилася лише завдяки подоланню шкідливих наслідків культу особи, відновленню ленінських норм партійного і державного життя, завдяки перемозі лінії ХХ з'їзду КПРС, спрямованої проти шаблону і догматизму в теорії і практиці. Після ХХ з'їзду партії була відновлена також історична істина про те, що Ленін, узагальнюючи величезний досвід перших років існування Радянської влади, розробив і далі розвинув марксистське вчення про державу, а не обмежився простим захистом його від перекирчувань опортуністами, як про це говорив Сталін на XVIII з'їзді партії.

Таким чином, ми бачимо, що держава диктатури робітничого класу, виконавши свою велику історичну місію, поступилася місцем перед державною організацією всього радянського народу.

Розглянемо тепер, що являє собою ця нова політична організація радянського суспільства за своєю суттю, основними завданнями, найважливішими особливостями і тенденціями історичного розвитку.

ЗАГАЛЬНОНАРОДНА РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВА

Нинішня держава нашої країни — це політична організація всього радянського народу. Історичний період її існування є закономірним перехідним етапом від дер-

¹ Матеріали ХХІІ з'їзду КПРС, Держполітвидав УРСР, 1962, стор. 175.

жави диктатури пролетаріату до комуністичної організації, основаної на самодіяльності всього народу.

Загальнонародна соціалістична держава, вперше встановлена в нашій країні, має не тільки внутрішнє, але й міжнародне значення. Адже ясно, що й інші країни в своєму русі до комунізму пройдуть етап політичного розвитку, пов'язаний з виникненням всенародної держави, і, безсумнівно, використають позитивний досвід першої країни перемігшого соціалізму.

Утворення і успішна діяльність Радянської держави, яка виражає інтереси і волю всього нашого народу, є великим завоюванням, що має свою глибоку об'єктивну і суб'єктивну підоснову і неминуще історичне значення.

Якою є ця підоснова і які умови соціально-економічного і культурно-політичного характеру створили необхідність переходу від пролетарської державності до загальнонародної соціалістичної держави?

Відповідаючи на ці питання, слід насамперед відзначити той факт, що історія Радянської країни — це історія перетворення економічно відсталої дореволюційної Росії в могутню державу робітників і селян, яка сміливо викликала на економічне змагання найбагатші і найрозвинутіші капіталістичні країни світу; це історія перетворення бідної і відсталої країни, значна частина населення якої періодично голодувала, в країну, яка тепер подає широку матеріальну допомогу десяткам держав на всіх континентах земної кулі; це історія перетворення країни серпа і сохи в країну, що першою в світі запустила штучні супутники і космічні кораблі.

Величезні економічні перетворення, зв'язані з ліквідацією основи капіталізму і утвердженням неподільно пануючої соціалістичної економіки, докорінно змінили класову структуру радянського суспільства. На місці суспільства поміщиків і капіталістів, пролетарів і пауперизованих селян утворилося суспільство двох дружніх класів — робітників і селян.

Цей факт — красномовне свідчення докорінної зміни соціально-класового обличчя нашої держави. Само поняття «народ» стало іншим за своїм змістом, істотними рисами і справжнім значенням. Відбулося небачене в історії зближення дружніх класів і різних соціальних груп. На місце суспільства, яке роздирається антаго-

ністичними суперечностями, прийшло суспільство, основане на соціально-політичній єдності.

Все це не могло не привести до зміцнення економічної ролі держави і перетворення партії робітничого класу в авангард усього радянського народу, до переростання держави диктатури пролетаріату в політичну організацію, яка виражає інтереси і волю всіх трудівників соціалістичного суспільства і є органом влади всього народу.

Уже з часу побудови соціалізму і ліквідації експлуататорських класів почався інтенсивний процес переростання держави диктатури робітничого класу в державу всього народу, який завершився остаточною перемогою соціалізму і вступом країни в період розгорнутого будівництва комунізму. У держави, що виражає волю всього народу, нема і не може бути інших завдань і мети, окрім завдань і мети всього народу.

Із загальних завдань, що їх покликана розв'язати загальнонародна Радянська держава, впливають і основні її функції. Вони полягають у господарсько-організаторській роботі, у здійсненні контролю за мірою праці і мірою споживання, в забезпеченні безперервного піднесення добробуту народу, в охороні прав і свободи радянських громадян, соціалістичного правопорядку і суспільної власності, у вихованні народних мас в дусі свідомої дисципліни і комуністичного ставлення до праці, в забезпеченні надійної оборони і безпеки країни, розвитку братерського співробітництва з країнами світової соціалістичної системи, у відстоюванні справи загального миру і забезпеченні нормальних відносин з усіма державами.

Спинимось коротко на загальній характеристиці деяких найважливіших функцій, які виконує Радянська держава на нинішньому етапі свого розвитку, зокрема на її господарсько-організаторській і культурно-виховній роботі.

Будучи головним зняряддям побудови комунізму, загальнонародна Радянська держава своє основне завдання бачить в тому, щоб якнайповніше використати об'єктивні закони економічного розвитку для швидкого зростання продуктивних сил країни. Найважливішою ж умовою такого розвитку є організація мас для розв'я-

зання завдання, поставленого Програмою партії в галузі економічного будівництва,— створення і розвитку матеріально-технічної бази комунізму. Як масова, всеохоплююча організація трудового народу, що має в своєму розпорядженні $\frac{9}{10}$ усіх засобів і знарядь виробництва, Радянська держава здійснює керівництво найважливішими ділянками економічного, соціально-політичного і культурного життя соціалістичного суспільства, яке йде по шляху до комунізму.

Виступаючи єдиним повноважним представником всього народу, Радянська держава видає обов'язкові для всіх закони. Загальнонародна соціалістична держава виконує також досить важливу функцію оборони країни від імперіалістичної агресії, захищає життя, свободу і благополуччя всіх трудящих. Вона має в своєму розпорядженні найважливіші підойми для безперервного піднесення матеріального добробуту народу на основі постійного зростання продуктивних сил країни.

Радянська держава, як це зафіксовано в новій Програмі КПРС, ставить своїм завданням протягом 1961—1970 років випередити за виробництвом продукції на душу населення найбагатшу капіталістичну країну — Сполучені Штати Америки, а протягом 1971—1980 років завершити створення матеріально-технічної бази комунізму. За двадцятирічний період намічено збільшити випуск промислової продукції не менш як у шість раз, а продуктивність праці в промисловості зросте за цей час у 4—4,5 раза.

Таке бурхливе зростання промислового виробництва дасть можливість ще за життя нинішнього покоління радянських людей побудувати в основному комуністичне суспільство в нашій країні.

Крім керівництва промисловим розвитком, Радянська держава здійснює керівництво усіма найважливішими галузями колгоспного виробництва. Це керівництво виявляється в підготовці науково обґрунтованих рекомендацій, що стосуються корінних проблем розвитку колгоспів, в забезпеченні активної участі самих колгоспів у розробці державних планів розвитку сільського господарства і боротьбі за їх виконання. Держава посилює матеріально-технічну допомогу колгоспам шляхом надання їм різних позик, постачання електро-

енергії від державних джерел, впровадження прогресивних методів ведення сільськогосподарського виробництва і т. д. Посилюється також допомога держави колгоспам і в організаційному відношенні. Так, наприклад, державні органи здійснюють підготовку, добір і висування керівних і технічних кадрів для колгоспів, подають безпосередню допомогу в раціональній організації праці в колективних господарствах.

Дальший розвиток міжколгоспних зв'язків, зростання громадських фондів у колгоспі, розширення і зміцнення спеціалізації і кооперування, запровадження нової системи матеріально-технічного постачання колгоспів і радгоспів вимагають удосконалення поточного і перспективного планування сільськогосподарського виробництва, поліпшення взаємозв'язків між сільським господарством і промисловістю, зокрема розширення і зміцнення прямих договірних зв'язків колгоспів і радгоспів з промисловими підприємствами. У розв'язанні всіх цих надзвичайно важливих народногосподарських завдань верховним арбітром виступає держава, яка втілює в собі інтереси і волю всього народу.

Велике значення для підвищення економічної ролі Радянської держави мають рішення Пленумів ЦК КПРС 1962 року. На березневому Пленумі було визначено конкретні завдання партії по поліпшенню керівництва сільським господарством, прийнято рішення про створення виробничих колгоспно-радгоспних управлінь і комітетів по сільському господарству. Пленум осудив травопільну систему, звернув увагу на необхідність поліпшення роботи органів «Сільгосптехніки», підкреслив особливе значення послідовного здійснення принципу матеріальної заінтересованості.

За рішенням листопадового (1962 р.) Пленуму ЦК нашої партії на основі виробничого принципу здійснено перебудову органів партійного керівництва народним господарством знизу доверху. Це дало змогу поставити в центрі уваги партійних організацій виробництво, економіку, підвищило відповідальність та ініціативу всіх керівних органів, забезпечило створення добре продуманої і гнучкої системи керівництва економічним життям країни.

В нашій республіці тепер створені Бюро ЦК КП України по керівництву промисловим виробництвом і

Бюро ЦК КП України по керівництву сільськогосподарським виробництвом. Відповідно створені промислові і сільськогосподарські обкоми, міськкоми і райкоми партії, а також промислово-виробничі і сільськогосподарські парткоми.

Однією з найважливіших внутрішніх функцій загальнонародної держави є культурно-виховна робота, яка ставить своїм завданням перетворити всіх радянських людей у високосвідомих і активних будівників комуністичного суспільства. Виховання комуністичної свідомості — це формування наукового, марксистсько-ленінського світогляду, трудове виховання, утвердження комуністичної моралі, розвиток пролетарського інтернаціоналізму і соціалістичного патріотизму, всебічний і гармонійний розвиток людської особи, яка втілює в собі все краще з погляду моральності, духовної і фізичної культури; подолання пережитків капіталізму в свідомості і поведінці людей, викриття реакційної буржуазної ідеології.

Найважливішу роль у масовому перевиховуванні людей, в докорінній переробці їх психології і моралі відіграє праця, практична боротьба за побудову комунізму, безпосередня участь трудящих у виробництві матеріальних і духовних цінностей. Праця є основою комуністичного виховання радянських людей.

Для того щоб Радянська держава успішно будувала комуністичне суспільство, необхідно весь час розвивати і вдосконалювати соціалістичну демократію. Як відзначається в Програмі КПРС, головним напрямом розвитку соціалістичної державності в період будівництва комунізму є всебічне розгортання і вдосконалення соціалістичної демократії, активна участь усіх громадян в управлінні державою, в керівництві господарським і культурним будівництвом, поліпшення роботи державного апарату і посилення народного контролю над його діяльністю. При цьому Програма виходить з того, що в процесі дальшого розвитку соціалістичної демократії відбудеться поступове перетворення органів державної влади в органи громадського самоврядування.

Всебічне розгортання і вдосконалення соціалістичної демократії, в свою чергу, здійснюється і здійснюватиметься на основі удосконалення роботи Рад, як органів державної влади, і неухильного розвитку самодіяльних

начал в роботі різних громадських організацій, в тому числі на основі передачі окремих функцій держави громадським самоврядуванням асоціаціям.

Як всеохоплююча політична організація трудящих, що виникла в ході революційної творчості мас ще в революцію 1905 року і утвердилась як єдина політична основа суспільства після перемоги Жовтня, Ради пройшли довгий і славний шлях свого розвитку, забезпечивши своєю діяльністю величчі завоювання в галузі економічного, соціального і культурно-ідеологічного життя. Перемога над іноземними інтервентами та білогвардійською контрреволюцією в роки громадянської війни, побудова соціалізму, розгром німецького фашизму, величезні успіхи в післявоєнний період — все це прямий результат діяльності Радянської держави, керованої Комуністичною партією.

Сила радянського державного ладу полягає в тому, що він нерозривно пов'язаний з творчою активністю мас і є органом, який виражає життєві інтереси трудящих. А тому чим активнішу участь в роботі Рад беруть широкі маси трудящих, чим глибше вони вникають в роботу різних органів управління, тим значніші успіхи в розвитку господарства, громадського і культурного життя країни. Виходячи з цього, партія поставила завдання дальшого розгортання радянського демократизму, викоренення бюрократичних перекоз у керівництві господарським, громадським і культурним життям. Апарат Радянської держави, говориться в Програмі партії, служить народові і підзвітний йому.

Партія бореться за зміцнення зв'язків Рад з масами, за послідовне здійснення вимог соціалістичної демократії, додержання ленінських принципів державного керівництва. КПРС рішуче виступає проти проявів бюрократизму, неухважного ставлення до потреб трудящих. За останні роки партія провела велику роботу по вдосконаленню державного апарату, спрощенню його структури, зміцненню органів, покликаних піклуватися про матеріальний добробут трудящих, про розвиток культури і освіти.

Комуністична партія вважає за необхідне і далі вдосконалювати форми народного представництва, розвивати демократичні принципи радянської виборчої системи. Зокрема, проводиться широке і всебічне обгово-

рення на зборах і в пресі особистих і ділових якостей кандидатів, яких висувують у депутати Рад, оновлення при виборах не менше третини складу депутатів і керівних органів Рад, регулярна звітність Рад та їх депутатів перед виборцями, постійний партійно-державний і громадський контроль. Розширено права місцевих Рад та їх постійних комісій. Громадські організації та об'єднання трудящих беруть активну участь у законодавчій діяльності органів Радянської держави. Скорочується державний платний апарат з тим, щоб навиками управління оволодівали все ширші маси трудящих і щоб управління в перспективі перестало бути окремою професією.

Після історичних рішень XXII з'їзду КПРС радянська демократична система дістала нові, значно ширші можливості для свого дальшого розвитку. Це дістало свій вираз у підвищенні ролі союзних республік в господарській і культурній діяльності, в перебудові керівництва промисловістю, будівництвом і сільським господарством, в активізації державних і партійних органів, всіх громадських організацій. В центрі уваги вищих, загальносоюзних і республіканських, радянських органів перебувають тепер повсякденний контроль за реалізацією вимог соціалістичної демократії і революційної законності, питання всебічного зміцнення зв'язку місцевих органів влади з широкими народними масами і підвищення їх ролі в усіх галузях господарського і культурного будівництва.

Для діяльності Рад все більшого значення набуває конкретна організаторська і масово-політична робота на місцях, мобілізація трудящих на неухильне виконання рішень партії і уряду. Вже тепер характерними особливостями роботи багатьох місцевих органів влади є творчий підхід до живої практичної справи, виявлення корисної ініціативи, своєчасна і активна підтримка нових форм у господарському і культурному житті, їх впровадження в практику.

Якщо в минулому Ради були органами управління *«для трудящих через передову верству пролетаріату, але не через трудящі маси»*¹, то тепер не тільки своєю суттю і завданнями, але й фактично, на ділі вони є органами управління *для трудящих і через трудящих*.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 155.

Це — прямий результат величезної виховної роботи з боку партії і Радянської держави.

Історично виробленими формами залучення трудящих до управління країною є вибори до Верховних Рад СРСР, союзних і автономних республік, до місцевих Рад депутатів трудящих, а також вибори народних суддів і народних засідателів районних і міських народних судів. Формами політичної активності трудящих є всенародне обговорення проектів законів і постанов уряду, участь в роботі різних масових організацій, які існують при радянських державних органах. Сюди ж відноситься участь трудящих в роботі громадських комітетів при домоуправліннях і експлуатаційно-житлових конторах, вуличних комітетів (у невеликих містах, селищах і селах), батьківських комітетів при загальноосвітніх школах, в роботі всесоюзних, республіканських і місцевих нарад передовиків виробництва, спеціалістів промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту, охорони здоров'я, діячів науки і культури.

Після XX з'їзду партії, який поклав початок широкому піднесенню політичної активності трудящих, чимало нового з'явилося в діяльності Рад. Нові мільйони трудящих залучаються до активної державної роботи, чим на ділі здійснюються основні принципи народовладдя. Ця діяльність трудящих зв'язана з виробленням нових форм і методів роботи різних органів державної влади, які дістають свій вияв, зокрема, в значному збільшенні кількості депутатів і регулярному оновленні складу Рад. Так, до місцевих Рад Української РСР в березні 1963 року було обрано 412 514 депутатів, з них понад 50 процентів становлять нові обранці.

До діючих форм і методів роботи органів Радянської держави належать також регулярні звіти Рад та їх депутатів перед виборцями, дострокове відкликання тих депутатів, що не виправдали довір'я, впровадження принципу гласності в Радах, вільне і всебічне обговорення різних питань. Ці форми і методи в діяльності Рад виявляються і в перевірці діяльності державних органів, в систематичному обговоренні Радами запитів депутатів, у критиці недоліків і помилок в роботі Рад, у всенародному обговоренні важливих питань комуністичного будівництва та законів Радянської держави, в

підвищенні ролі постійних комісій місцевих Рад, депутатських груп, комісії сприяння і т. ін.

Щоб Радянська держава й надалі з успіхом виконувала свої функції, її необхідно зміцнювати. Як загальнонародна політична організація, соціалістична держава збережеться і виконуватиме найголовніші свої завдання аж до повної перемоги комунізму. Перехід до комуністичного суспільства відбуватиметься через постійне зміцнення соціалістичної державності шляхом удосконалення роботи державного апарату, посилення організаторської і виховної діяльності Радянської держави в процесі створення матеріально-технічної бази комунізму, перетворення соціалістичних суспільних відносин у комуністичні, в процесі виховання всього народу в дусі ідей марксизму-ленінізму, в дусі комуністичної моралі.

Чим диктується необхідність збереження і дальшого зміцнення Радянської загальнонародної держави?

Вона диктується, по-перше, збереженням істотних відмінностей між робітничим класом і селянством, а також між цими класами та інтелігенцією, відмінностей, які зумовлені існуванням двох форм соціалістичної власності і недостатнім рівнем економічного розвитку.

По-друге, вона диктується необхідністю контролю за мірою праці і мірою споживання, який впливає з принципу розподілу за працею, фактичної економічної нерівності членів суспільства. Наявність істотних відмінностей в оплаті праці, збереження становища, коли праця лишається тільки засобом до життя, а не першою життєвою потребою, коли переважають суто матеріальні інтереси, а матеріальні блага виробляються порівняно в обмеженій кількості — все це вимагає державної організації суспільства, бо тільки вона може в таких умовах забезпечити безперервний прогрес усіх сторін суспільного, економічного і культурного життя.

Необхідність збереження і зміцнення держави в умовах соціалізму, в тому числі і в період розгорнутого комуністичного будівництва, впливає із завдання створення матеріально-технічної бази комунізму, побудови безкласового суспільства, забезпечення високої дисципліни, організованості, комуністичної свідомості, відповідного рівня культури, організації співробітництва і вза-

ємодопомогти країні соціалістичної системи, захисту їх від посягань імперіалістичних хижаків.

По-третє, фактичний стан справ в галузі економіки, суспільних відносин і культури при соціалізмі настійно вимагає збереження і розвитку права, удосконалення юридичних норм і правил поведінки, зв'язаних з певним примусом, що здійснюється органами державного управління. У зв'язку з цим в сучасних умовах особливого значення набуває законодавча діяльність Радянської держави, яка виявляється, зокрема, в посиленні ролі вищих представницьких законодавчих органів — Верховної Ради СРСР і Верховних Рад союзних республік. За останній час Верховна Рада СРСР, виходячи з інтересів радянського народу, прийняла ряд законодавчих актів, відповідно до яких значно посилюється кримінальна відповідальність за такі небезпечні для суспільства злочини, як навмисне вбивство, спекуляція валютою, хабарництво, зґвалтування, і ін. Останні пленуми ЦК КПРС поставили питання про необхідність дальшого зміцнення господарського законодавства, розроблення проблеми про права і обов'язки державних органів, питання про державну дисципліну.

Одним з найважливіших завдань, яке тепер розв'язується Радянською державою, є створення нової Конституції СРСР, покликаної закріпити величні завоювання трудящих у будівництві комуністичного суспільства. Нова Конституція буде основним законом держави, що будує комунізм. «Створюючи нову Конституцію, — говорив М. С. Хрущов у квітні 1962 року на сесії Верховної Ради СРСР, — радянський народ виступає як першовідкривач нових форм державного і суспільного устрою, що відповідають періодові розгорнутого будівництва комунізму»¹.

Над підготовкою цієї Конституції тепер працює комісія на чолі з М. С. Хрущовим.

Важливе значення має питання про дальші шляхи державного будівництва, а також завершення кодифікації радянських законів, тобто створення єдиної всеохоплюючої системи законів з усіх галузей права. Для кодифікації законів уже розроблено основи радянського законодавства. Кодифікація забезпечить стабіль-

¹ Газ. «Радянська Україна», 26 квітня 1962 р.

ність і несуперечливість законів, юридично закріпить великі досягнення Радянського Союзу і створить більш широкі можливості для практичного використання законів усіма трудящими СРСР.

Після ліквідації сваволі і беззаконня, що мали місце в період культу особи, зокрема після усунення значних помилок А. Я. Вишинського, який намагався підвести загальнотеоретичну і правову основу під практику систематичного порушення соціалістичної законності, важливого значення набув державний і партійний контроль. У січні 1963 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР затвердили Положення про Комітет Партійно-Державного Контролю ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР і відповідні органи на місцях. У Положенні вказується, що правильна організація контролю і перевірки виконання є важливим ленінським принципом діяльності партії і Радянської держави, могутнім засобом удосконалення партійного і державного керівництва, зміцнення зв'язку партії з масами, залучення їх до управління справами суспільства. З дальшим розвитком нашої країни по шляху до комунізму все більше зростатиме значення всенародного контролю.

Докорінна перебудова системи контролю в нашій країні, здійснена за рішенням листопадового (1962 р.) Пленуму ЦК КПРС, ґрунтується на ленінській ідеї поєднання партійного і державного контролю, створення єдиної, всеохоплюючої системи постійно діючого контролю при обов'язковій участі широких мас комуністів, членів громадських організацій, всіх трудящих країни. Ланкова колгоспу імені Ілліча Васильківського району Київської області Герой Соціалістичної Праці О. Диптан писала: «...контрольні органи покликані допомагати партії правильно вести господарство, запобігати хибам, не допускати порушень революційної законності. І поле для діяльності тут таке широке, що ніякими інструкціями всього не передбачиш. Зрозуміло ж, що народні контролери покликані боротися з усім негативним, що є в нашому житті. Бути першими помічниками партії, уряду у виконанні найважливіших завдань комуністичного будівництва... Тільки тоді, коли пильне око народних контролерів стежитиме за всіма людьми з плямами капіта-

лізму, виводитимуть їх на чисту воду, наша боротьба з пережитками дасть позитивні результати»¹.

Перші результати роботи партійно-державного контролю свідчать про його ефективність і дієвість. Уже виявлено ряд істотних помилок і недоліків у роботі деяких державних підприємств і установ, а також порушення соціалістичної законності.

Нарешті, необхідність збереження і зміцнення Радянської держави впливає з того, що в умовах, коли повне комуністичне суспільство ще не побудоване і існує світ капіталізму, Радянська держава є гарантом свободи і незалежності нашої Батьківщини. Її збройні сили стоять на варті мирної творчої праці мільйонів радянських людей.

Отже, загальнонародна Радянська держава є законним етапом у розвитку соціалістичної державності. Необхідність її збереження і дальшого зміцнення впливає з усієї сукупності внутрішніх і зовнішніх умов, в яких перебуває наша країна.

ВІД СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ДО КОМУНІСТИЧНОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Тепер, коли з'ясовано питання про суть, основні риси і діалектику розвитку загальнонародної Радянської держави, перед нами постають такі питання: якими шляхами здійснюватиметься перехід від всенародної політичної організації до неполітичного стану суспільства; що являє собою організація комуністичного громадського самоврядування, яка прийде на зміну соціалістичній державності; в чому полягають специфічні особливості самоврядування при комунізмі; які внутрішні пружини, що приводять у рух «механізм» суспільного управління в комуністичному суспільстві.

Марксизм-ленінізм виходить з того, що при комунізмі держава відімре, втраять свій політичний характер функції суспільного управління, припинить існування платний державний апарат, який уступить місце прямому народному самоврядуванню. Однак, як підкреслю-

¹ Газ. «Радянська Україна», 5 квітня 1963 р.

валось на ХХІ з'їзді партії, не можна спрощено уявляти собі процес відмирання держави подібно до осіннього листопаду, коли в результаті відпадання листя на дереві залишаються самі голі гілки. «Питання про відмирання держави, якщо розуміти його діалектично,— говорив М. С. Хрущов,— є питання про розвиток соціалістичної державності в комуністичне суспільне самоврядування»¹.

Як відзначалося на ХХІ і ХХІІ з'їздах КПРС, вже тепер змінилися методи діяльності державних органів, що виявляється, зокрема, в посиленні їх ролі у вихованні, організації і переконанні мас. Якщо й раніше примус не був основним методом у діяльності соціалістичної держави, то тепер його сфера застосування ще більше звужена і обернена головним чином проти іноземної імперіалістичної агентури, а також проти дармоїдів, злодіїв, хуліганів, розкрадачів громадського майна та інших небезпечних в соціальному відношенні елементів.

Однак положення про необхідність відмирання держави у майбутньому комуністичному суспільстві зовсім не означає, що «все відіме і нічого не залишиться». Говорячи про неминучість відмирання функцій соціалістичної держави, Маркс у «Критиці Готської програми» вказував, що в повному комуністичному суспільстві збережуться деякі суспільні функції, аналогічні державним.

Насамперед слід відзначити, що необхідність суспільної влади і певної підлеглості впливає з самої суті суспільного виробництва, яке передбачає певну організацію, цілеспрямований характер зусиль. Хоч у майбутньому комуністичному суспільстві всі справи вирішуватимуться громадськістю, проте це не означатиме, що не буде відповідальності того чи іншого члена суспільства перед колективом. У майбутньому суспільстві відносини між людьми в процесі виробництва і повсякденному житті матимуть раціональний, цілеспрямований характер, бо тільки за таких умов можливий історичний прогрес і задоволення постійно зростаючих потреб народу, можливі нормальні взаємовідносини між членами суспільства.

¹ Матеріали позачергового ХХІ з'їзду КПРС, Держполітвидав УРСР, 1959, стор. 108.

Комуністичне суспільство не може існувати без певних господарських органів, до обов'язку яких входить організація членів суспільства для управління величезним виробничим механізмом, забезпечення планомірного розвитку економіки і всіх сторін суспільного життя, для керівництва з єдиного центру процесом розміщення і розвитку продуктивних сил, раціонального суспільного поділу праці. Комунізм не може обійтися також без координації трудових зусиль даного виробничого колективу, без постійного вдосконалення організації мас, без певного контролю за діяльністю людей в галузі науки, винахідництва, культури, освіти, виховання підростаючого покоління.

Все це підводить до висновку, що і в умовах комуністичного суспільства збережуться деякі функції, наприклад, господарсько-організаторська, культурно-виховна та інші, які за своїм характером будуть подібні до тих функцій, що нині виконуються державними органами. Однак за методами здійснення і формами свого вияву це будуть зовсім нові функції, тому що вони втратять свій політичний характер.

Те саме слід сказати й про соціальні норми і правила поведінки, які регулюють взаємовідносини людей у суспільстві. До певної міри вони нагадуватимуть нинішні норми соціалістичного права, хоч і втратять свій юридичний характер. «Суспільні функції, аналогічні нинішнім державним функціям управління господарством і культурою,—говориться в Програмі КПРС,—збережуться і при комунізмі, видозмінюючись і вдосконалюючись відповідно до розвитку суспільства. Але характер і способи їх здійснення будуть іншими, ніж при соціалізмі. Органи планування і обліку, керівництва господарством і розвитком культури, які є тепер державними, втратять політичний характер і стануть органами громадського самоврядування. Комуністичне суспільство являтиме собою високоорганізовану співдружність людей праці. Складуться єдині загальновизнані правила комуністичного співжиття, додержання яких стане внутрішньою потребою і звичкою всіх людей»¹.

З цих положень Програми КПРС випливає, що організаційна структура комуністичного самоврядування

¹ Матеріали XXII з'їзду КПРС, стор. 380.

грунтуватиметься на досягненнях соціалістичного суспільства, що між громадським самоврядуванням комунізму і управлінням при соціалізмі існує певна наступність, яка виявляється насамперед у тому, що й при соціалізмі і в умовах комунізму управління здійснюється представниками самих трудящих і в інтересах трудящих. Як за першої, так і за другої фази комуністичного суспільства діє розгалужена система громадських організацій, система соціалістичної демократії, яка при соціалізмі має політичний характер, бо до її складу входить держава; в умовах повного комуністичного суспільства, коли не буде загрози нападу ззовні, соціалістична держава буде замінена неполітичною системою — системою комуністичного громадського самоврядування.

Розглянемо відносини між системою громадських організацій і соціалістичною державою в період розгортного будівництва комунізму.

Процес дальшої демократизації державних органів, послідовне розширення і оновлення складу Рад, спрощення структури державного апарату, підвищення його кваліфікації і посилення оперативності, поліпшення діяльності постійних комісій і груп сприяння — все це неухильно веде до того, що робота в апараті управління вже не буде якоюсь особливою професією. Відбудеться максимальне зближення державних органів з самодійними громадськими організаціями, які мають спільну з Радами організаційну структуру (демократичний централізм), але в той же час відрізняються від них своєю компетенцією і методами діяльності (переконання, виховання). Все це сприятиме переростанню всенародної Радянської держави в комуністичне громадське самоврядування.

Цей процес відбувається і відбуватиметься здебільшого шляхом спільного розв'язання радянськими органами і громадськими організаціями, як добровільними асоціаціями радянських громадян, різних завдань економічного і культурного розвитку і забезпечення охорони громадського порядку, шляхом посилення участі громадських організацій в діяльності держави по підготовці до видання нових або скасування застарілих законодавчих актів, шляхом послідовного впровадження, зміцнення і безперервного розвитку громадських начал

у діяльності державних органів і громадських організацій і, нарешті, шляхом поступової передачі все більшого числа функцій державних органів добровільним громадським організаціям.

Процес зближення, органічного поєднання конкретних функцій, що виконуються радянськими і громадськими організаціями, як і зближення держави та органів самоврядування в питаннях змісту і методів роботи, з усією наочністю підтверджується діяльністю різноманітних за своєю суттю громадських організацій, оснований на самодіяльності. Тільки в нашої республіці тепер функціонує приблизно двадцять тисяч масових самодіяльних організацій населення, в роботі яких бере участь понад два з половиною мільйони чоловік. Серед цих організацій — науково-технічні товариства раціоналізаторів і винахідників, ради новаторів, громадські конструкторські бюро, робітничо-колгоспні комітети, школи передового педагогічного досвіду, добровільні організації забезпечення громадського порядку, спортивні і науково-освітні товариства, народні університети, селищні та інші комітети, ради громадськості при великих будинках, жіночі ради тощо. Особливе значення мають народні дружини і товариські суди.

Партія, Радянська держава взяли курс на поступове звуження сфери діяльності державних органів і підвищення ролі громадських організацій шляхом передачі їм окремих функцій держави. Широко поставлено тепер завдання розвитку громадських начал в усіх сферах політичного і культурного життя, залучення найширших мас трудящих до керівництва народним господарством. Досить сказати, що на підприємствах і будовах країни функціонує понад 15 тисяч громадських конструкторських і технологічних бюро, до складу яких входить більш як 155 тисяч інженерів, техніків і передових робітників. Виникли також громадські науково-дослідні інститути і лабораторії, громадські бюро і групи економічного аналізу¹.

Постійне розширення функцій громадських організацій у розв'язанні політичних питань виявляється в щодалі ширшому їх залученні до масової культурно-виховної роботи, в передачі їм деяких державних функцій, у

¹ Див. газ. «Правда», 16 лютого 1963 р.

виконанні ними, разом з державними органами, функції охорони громадського порядку і прав громадян, у впровадженні різних форм громадського контролю за роботою державного апарату, які доповнюють контроль з боку самої держави.

Вже тепер значна частина функцій державних органів перейшла до громадських організацій — профспілок, комсомолу, кооперації, а також до різних самодіяльних організацій, які охоплюють понад сто мільйонів радянських громадян і свідчать про демократичний характер соціалістичного ладу.

Слід відзначити, що передача деяких функцій держави громадським організаціям мала місце й раніше. Так, наприклад, постановою РНК СРСР і ВЦРПС від 11 вересня 1933 року були об'єднані Народний комісаріат праці і ВЦРПС. Функції Наркомпраці були передані профспілкам. Однак в широкому масштабі ця робота почала проводитись лише після ХХІ з'їзду партії.

Протягом кількох останніх років багато функцій, які раніше виконувались державою, передані профспілкам — цій добровільній масовій громадській організації, що об'єднує робітників і службовців за професійною ознакою. Деякі з державних функцій передані кооперації, яка є школою комунізму для селян, а також комсомолові, що допомагає виховувати молодь в дусі морального кодексу комунізму, формувати всебічно розвинених людей, які мають працювати і керувати суспільними справами в умовах комунізму.

Громадським організаціям передано ряд функцій культурно-виховної роботи, які раніше виконувались державними органами. Це стосується, наприклад, фізкультурного руху, керованого нині спілкою добровільних спортивних товариств, руху, зв'язаного з діяльністю товариства «Знання», члени якого допомагають формувати науковий світогляд трудящих, пропагують наукові і технічні досягнення, ведуть послідовну боротьбу по викриттю буржуазної ідеології і подоланню пережитків капіталізму в свідомості радянських людей.

Останнім часом в ряді місць Радянського Союзу, в тому числі і на Україні, на громадських началах створені радіоредакції, які готують і передають для насе-

лення важливі матеріали про успіхи передовиків виробництва у боротьбі за виконання семирічки і т. ін.

Про велике значення громадських начал в житті нашого суспільства свідчить досвід роботи партійних і радянських організацій по перетворенню Севастополя в місто комуністичної праці, високої культури і зразкового громадського порядку. Основою успіху в русі за докорінну зміну обличчя рідного міста було широке залучення до цієї справи громадськості. «Цей рух, що розгорнувся в місті після XXII з'їзду партії,— писав перший секретар Севастопольського міськкому КП України т. Пашков,— охопив нині всі верстви населення і моряків Чорноморського флоту. День у день зростає кількість колективів і ударників комуністичної праці, на громадських началах створюються конструкторські бюро, бюро економічного аналізу, народні дружини, товариські суди, постійно діючі виробничі наради. Тепер у нас діє 50 самодіяльних конструкторських бюро, понад 20 народних університетів, близько 30 громадських комітетів при будинкоуправліннях. В їх роботі бере участь майже половина дорослого населення міста. Дворічна комуністична школа командирів виробництва навчає керівників мистецтву виховної роботи з людьми»¹.

До відання самодіяльних громадських організацій, насамперед народних дружин і товариських судів, все більше переходять функції забезпечення охорони соціалістичної власності, правопорядку і правил соціалістичного співжиття. Однією з найважливіших функцій у діяльності народних дружин і товариських судів є боротьба із злочинністю. Слід зазначити, що злочинність в цілому по країні, в тому числі й по нашій республіці, з року в рік зменшується. Однак розміри її поки що значні. А тому активна діяльність народних дружин є настиійною необхідністю.

Товариські суди, як форма участі громадськості в боротьбі з порушенням правил соціалістичного співжиття, були створені ще в перші дні існування Радянської влади, спочатку в деяких частинах Червоної гвардії, а згодом в усіх частинах Червоної Армії. Починаючи з 1928 року, товариські суди були створені на фабриках і заводах, в державних і громадських установах. Ще

¹ Журнал «Комуніст України», 1963, № 3, стор. 83.

в другій Програмі КПРС, прийнятій на VIII з'їзді партії в 1919 році, відзначалося, що партія повинна прагнути залучати всіх трудящих до здійснення судових обов'язків і що система покарання має бути остаточно замінена системою заходів виховного характеру. Ця думка ґрунтувалася на ленінському положенні про те, що «громадяни повинні брати участь поголовно в суді і в управлінні країни»¹, що кожний громадянин соціалістичної держави повинен бути активним і свідомим громадським діячем. Діяльність товариських судів дала значні позитивні результати. Однак у 30-х роках під впливом культу особи Сталіна роль їх була зведена до нуля.

Партія і Радянська держава надають важливого значення тому, щоб у роботі товариських судів брало участь якомога більше трудящих. Тільки в одній нашій республіці тепер працює 36 тисяч товариських судів, до діяльності яких залучено понад два мільйони чоловік. Показовим щодо цього є приклад запорізького заводу «Комунар», бердянського заводу «Азовкабель», а також дніпропетровського заводу ім. Бабушкіна, де в роботі товариських судів бере участь широкий актив робітників і службовців цих підприємств. Товариські суди нерідко виносять рішення про передачу колективам на поруки осіб, що мають незначну провину.

Важливу роль у запобіганні злочинам відіграють комсомольсько-молодіжні конференції на теми: «Не проходите мимо!», «Бережи честь рідного міста!» з наступним висвітленням у пресі їх результатів, обговоренням на загальних зборах колективів тощо.

Говорячи про необхідність широкого залучення громадськості до охорони порядку, зовсім не слід думати, нібито мова йде про ослаблення боротьби із злочинністю. Навпаки, громадськість залучається для того, щоб уже найближчим часом різко зменшити кількість правопорушень, а потім і ліквідувати їх цілком.

Успіхи в боротьбі з правопорушеннями були б значно більшими, коли б не формалізм, сліпе додержання букви закону, іноді вже застарілого, рутинна, яка до певної міри ще лишилась від періоду культу особи і характеризує мислення і спосіб дії деяких працівників суду,

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 107.

прокуратури, міліції. Тому боротьба з консерватизмом є важливою умовою залучення нових мас населення до боротьби із злочинністю, умовою дальших успіхів у виховній роботі, яку проводить радянська громадськість.

Шлях, який веде до повного викоренення злочинів, лежить через перетворення всіх чесних громадян в активних і свідомих борців з будь-якими проявами правопорушення. «...Коли *всі* навчаться... самостійно здійснювати облік і контроль дармоїдів, паничів, шахраїв і тому подібних «охоронців традицій капіталізму»,— писав В. І. Ленін,— тоді ухилення від цього всенародного обліку і контролю неминуче стане таким неймовірно трудним, таким щонайрідкішим винятком., що *необхідність* додержувати нескладних, основних правил всякого людського співжиття дуже скоро стане *звичкою*.

І тоді будуть відчинені навстіж двері до переходу від першої фази комуністичного суспільства до вищої його фази, а разом з тим до повного відмирання держави»¹. В іншому місці Ленін писав: «Тільки в комуністичному суспільстві, коли опір капіталістів уже остаточно зламано, коли капіталісти зникли, коли нема класів., *тільки* тоді «зникає держава...». Тільки тоді можлива і буде здійснена демократія дійсно повна, дійсно без всяких винятків. І тільки тоді демократія почне *відмирати* внаслідок тієї простої обставини, що, звільнені від капіталістичного рабства, від незліченних страхів, дикостей, безглуздів, мерзот капіталістичної експлуатації, люди поступово *звикнуть* додержувати елементарних, віками відомих, тисячоліттями повторюваних в усіх прописах, правил співжиття, додержувати їх без насильства, без примусу, без підкорення, *без особливого апарату* для примусу, який називається державою»².

Ще в резолюції VIII з'їзду партії вказувалось, що «радянська класова держава в міру організації соціалістичного господарства буде все більше розчинятися в керівному апараті виробництва і розподілу і в культурно-адміністративних органах. Втративши свій класовий

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 431.

² Там же, стор. 419—420.

характер, держава перестане бути державою і стане органом господарсько-культурного самоврядування»¹.

Процес відмирання держави почався в нашій країні вже з перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли була знищена експлуататорська державна машина. Держава диктатури пролетаріату з самого початку служила інтересам переважної більшості суспільства і мала своєю основною метою економічне визволення робітничого класу і всіх трудящих, ліквідацію експлуатації людини людиною, встановлення суспільства миру і творчої праці.

Повна і остаточна перемога соціалізму, вступ Радянського Союзу в період розгорнутого будівництва комунізму були новими етапами на шляху перетворення соціалістичної держави в «недержаву» у власному значенні цього слова. Тепер постало практичне завдання побудувати повне комуністичне суспільство, усунути загрозу воєнного нападу ззовні і тим самим перейти до бездержавного стану.

Щодо внутрішніх умов, які забезпечують можливість повного відмирання держави, слід відзначити, що вони, по-перше, свідчать про перехідний характер соціалістичної державності (між державністю антагоністичного суспільства і бездержавним станом) і, по-друге, про діалектичну суть цього процесу, оскільки відмирання держави відбувається через зміцнення і розширення політичної основи соціалістичного суспільства і оскільки протягом порівняно довгого часу переплітатимуться риси державного керівництва і громадського самоврядування.

Зовнішньою умовою відмирання держави є даліше зміцнення позицій світової системи соціалізму, могутній розвиток її економічного потенціалу, відсутність небезпеки воєнного нападу з боку капіталістичних держав. У Програмі КПРС підкреслюється, що соціалістичні країни і світовий комуністичний рух ставлять своєю метою добитися того, щоб ще при збереженні капіталізму в частині країн виключити війну з життя всього суспільства.

Процес відмирання держави — це не одноразовий

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. I, Держполітвидав УРСР, 1954, стор. 410.

акт. Він передбачає високий розвиток продуктивних сил, ліквідацію істотних відмінностей між містом і селом, між фізичною і розумовою працею, усунення класових відмінностей, перетворення праці в першу життєву потребу людини, досягнення повної демократії.

Напередодні Жовтневого соціалістичного перевороту Володимир Ілліч писав: «...ми і маємо право говорити лише про неминуче відмирання держави, підкреслюючи тривалість цього процесу, його залежність від швидкості розвитку *вищої фази* комунізму і лишаючи цілком відкритим питання про строки або про конкретні форми відмирання, бо матеріалу для розв'язання таких питань *немає*»¹.

З того часу минуло 45 років. Країна пройшла величезний шлях розвитку, вступивши у період розгорнутого будівництва комунізму. Нагромаджений досвід історичного розвитку Радянської держави тепер уже дає змогу розв'язати питання про шляхи і форми відмирання держави, її переходу в організацію комуністичного громадського самоврядування.

В матеріалах XXI і XXII з'їздів КПРС, у Програмі партії вказані конкретні шляхи переходу до такого стану суспільства, коли не буде ніякої політичної демократії, коли держава повністю відіме. В них накреслено реальний шлях розвитку соціалістичної державності в комуністичне громадське самоврядування, яке здійснюється в міру визрівання для кожного з етапів цього процесу реальних можливостей як всередині країни, так і на міжнародній арені.

Говорячи про необхідність поголовного залучення громадян до управління справами суспільства, як умову для переходу від соціалістичної державності до комуністичного громадського самоврядування, партія передбачає добитися цього створенням необхідних матеріальних і культурних умов життя кожної трудящої людини, удосконаленням форм народного представництва і демократичних принципів радянської виборчої системи, розширенням практики всенародного обговорення найважливіших питань комуністичного будівництва і проектів законів Радянської держави, всемірним розширенням форм народного контролю за діяльністю органів влади,

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 425—426.

систематичним оновленням складу керівних органів, щодалі послідовнішим здійсненням принципу виборності і підзвітності керівних працівників державного апарату і громадських організацій, поступовим поширенням його на всіх керівних працівників державних і громадських організацій, а також закладів культури.

Програма КПРС вказує, що багато з нині діючих органів управління, в тому числі і центральних, таких, як органи планування, культосвітні заклади, а також громадські організації, в ході дальшого свого розвитку в перетвореному вигляді становитимуть ланки єдиної системи громадського комуністичного самоврядування. При цьому, звичайно, вони втратять політичний характер і цілком відповідатимуть вимогам майбутнього бездержавного ладу. «Розвиток соціалістичної державності поступово приведе до перетворення її в суспільне комуністичне самоврядування, в якому об'єднуються Ради, професійні, кооперативні та інші масові організації трудящих. Цей процес означатиме дальший розвиток демократії, яка забезпечує активну участь усіх членів суспільства у керуванні суспільними справами»¹.

Дальший розвиток демократії (йдеться про демократію, безпосередньо зв'язану з існуванням державності) означатиме її поступове відмирання, аж до повного зникнення. Про цю обставину у свій час говорив В. І. Ленін. «Демократія,— писав він,— дійсно повна, така, що входить у звичку і *тому* відмирає... Повна демократія дорівнює ніякій-демократії. Це не парадокс, а істина!»².

Місце політичної демократії, нинішніх органів державної влади займе самодіяльна організація населення, самоврядування народу, бо всі підойми управління і керівництва суспільно-виробничим життям знаходитимуться в руках усього народу. Це означає, що влада при комунізмі безпосередньо збігатиметься з суспільством, що не буде скільки-небудь істотної різниці між працівниками управління і всією масою населення і зникне спеціальний апарат примусу.

¹ Матеріали XXII-з'їзду КПРС, стор. 380.

² Ленинский сборник XIV, Государственное издательство, М.—Л., МСМХХХ, стор. 267.

Основоположники наукового комунізму не раз вказували, що великі людські колективи не можуть існувати і нормально функціонувати без певного управління, авторитету, влади, без підкорення даної групи людей чи суспільства в цілому волі добровільно обраних представників. Тим більше це стосується комуністичного суспільства, життя якого досить складне і різноманітне, а тому й несумісне з анархією, неорганізованістю.

«Серед окремих людей,— говорив М. С. Хрущов,— можна почути розмови про якусь абсолютну свободу особи. Я не знаю, що тут мають на увазі, але вважаю, що абсолютної свободи особи не буде ніколи, навіть при повному комунізмі. «Ми в «абсолюти» не віримо»,— відповідав у свій час Володимир Ілліч Ленін поборникам «абсолютної свободи»¹.

Влада комуністичного самоврядування — це безпосереднє управління народу своїми власними відносинами, яке ґрунтується на участі всіх трудящих у розв'язанні суспільних справ; це особлива за своєю суттю і роллю влада, яка докорінно відрізняється від державної влади тим, що позбавлена ознаки класовості.

Процес поступового переростання соціалістичної державності в громадське комуністичне самоврядування пов'язаний з послідовним зростанням моральних начал у житті суспільства, з безпосереднім розширенням сфери дії морального фактора і відповідно із зменшенням значення адміністративного регулювання людських відносин. Він передбачає зміну самих форм і способів управління справами суспільства. Якщо при соціалізмі значне місце займає державно-правова форма регулювання відносин у суспільстві, то в умовах комунізму всі взаємовідносини людей та їх ставлення до суспільства повністю ґрунтуватимуться на вищих нормах і правилах комуністичної моралі. Виходячи з віками вироблених, закріплених практикою і всім доступних правил поведінки, люди майбутнього розроблять єдиний кодекс моралі, який буде обов'язковим для всіх і виконуватиметься не з примусу, а цілком добровільно, з глибоким усвідомленням його необхідності і доцільності, за звичкою, внутрішнім переконанням і совістю кожного. За-

¹ М. С. Хрущов, Висока ідейність і художня майстерність — велика сила радянської літератури і мистецтва, Держполітвидав УРСР, 1963, стор. 48.

гальним критерієм правильності того чи іншого вчинку кожного члена суспільства або цілого колективу будуть непорушний авторитет громадської думки, освячені часом традиції.

Коли ж хто-небудь з членів майбутнього комуністичного суспільства з тих чи інших причин спробує порушити «узаконені» норми поведінки, стане на шлях насильства, суспільство знайде способи поставити його в необхідні рамки, аж до вигнання. Тепер ще важко судити про те, яких саме заходів вживатиме суспільство до майбутніх «правопорушників». Можна лише з певністю передбачити, що підпорядкування членів суспільства волі колективу, а отже, і збереження певного примусу щодо окремих членів суспільства здійснюватиметься в інших формах і іншими засобами. Якими саме — підкаже життя. Ясно одно, що сила громадського морального впливу матиме при цьому вирішальне значення. Доречно згадати слова В. Г. Белінського про те, що злочинець майбутнього суспільства як милості проситиме покарання, щоб уникнути громадської зневаги.

Про силу громадської думки тепер свідчить хоч би та обставина, що в багатьох випадках радянські люди, які вчинили той чи інший злочин, вважають за краще «мати справу» з державним, а не товариським судом. Гніву і зневаги з боку товаришів по роботі ці порушники бояться значно більше, ніж покарання за кримінальним кодексом.

Майбутнє комуністичне суспільство являтиме собою сукупність різних за своїм характером і призначенням масових громадських організацій. Для об'єднання їх зусиль, координації діяльності необхідна буде єдина (теж масова) організація, яка поєднуватиме в собі глибоке знання закономірностей суспільного розвитку і організаційну монолітність, високий моральний авторитет і здатність спрямовувати діяльність всіх членів суспільства на розв'язання кардинальних завдань економічного і культурного розвитку.

Немає сумніву, що керівна і спрямовуюча діяльність Комуністичної партії в період розгорнутого будівництва комунізму створює необхідні передумови для формування такої організації, яка координуватиме роботу всіх різноманітних складових частин системи громадського комуністичного самоврядування. Як політична організа-

ція всього радянського народу, що об'єднує в своїх рядах кращих представників усіх соціальних груп суспільства, КПРС є тією силою, яка організовує, надихає і спрямовує маси на розв'язання завдань соціально-економічного, політичного і культурного розвитку. Озброєна марксистсько-ленінською теорією, партія накреслює конкретні шляхи практичних дій і узагальнює досвід трудящих, аналізує хід історичних подій і дає їм належну наукову оцінку, розробляє плани державного, господарського і культурного будівництва, визначає загальні перспективи розвитку суспільства, розвиває революційну теорію марксизму-ленінізму і неухильно добивається її торжества.

Комуністична партія керує величезною творчою діяльністю радянського народу, надає організованого, планомірного, науково обґрунтованого характеру його боротьбі за досягнення кінцевої мети — перемоги комунізму. Як зазначається в Програмі КПРС, головним політичним завданням партії тепер є далі зміцнення соціалістичного ладу, розвиток радянської демократії, активності і самодіяльності широких партійних мас у будівництві комуністичного суспільства, розширення функцій громадських організацій у розв'язанні державних питань, підвищення організаційної і виховної ролі партії і соціалістичної держави, всемірне зміцнення союзу робітників і селян, дружби народів Радянського Союзу.

Партія є основною силою, яка організовує роботу по дальшому розширенню радянської демократії і переростанню соціалістичної державності в громадське комуністичне самоврядування. При цьому важливо зазначити, що сама структура КПРС, здійснення принципу демократичного централізму в партійному керівництві, виконання вироблених і закріплених десятиріччями норм партійного життя, безперервно зростаюча активність комуністів перетворюють партію в організацію, яка є зразком для всіх інших державних і громадських організацій. В Програмі КПРС говориться, що партія як передовий загін народу, що будує комуністичне суспільство, повинна йти попереду і в організації свого внутріпартійного життя, подавати приклад і зразок у виробленні найдосконаліших форм громадського комуністичного самоврядування. Цей зразок уже тепер на-

очно виступає в широкому впровадженні громадських начал в роботу різних партійних органів.

Сила партії полягає в її нерозривному зв'язку з народом. «Народ,— говориться в Програмі КПРС,— вирішальна сила будівництва комунізму. Партія існує для народу, в служінні йому бачить смисл своєї діяльності. Дальше розширення і поглиблення зв'язків партії з народом — необхідна умова успіху в боротьбі за комунізм. Партія вважає своїм обов'язком завжди радитися з трудящими в найважливіших питаннях внутрішньої і зовнішньої політики, виносити ці питання на всенародне обговорення, ширше залучати безпартійних до участі в усій своїй роботі»¹.

Таким чином, процес переростання всенародної політичної організації в громадське комуністичне самоврядування, який уже почався, має глибоко діалектичний характер. Він зв'язаний з послідовним ослабленням насильственої сторони діяльності держави і посиленням її творчих функцій, з дальшим всебічним розвитком соціалістичного демократизму і підвищенням ролі громадських організацій в управлінні всіма справами суспільства. Керівна і цементуюча роль у цьому всесвітньо-історичному процесі належить Комуністичній партії — авангардові всього радянського народу.

* * *

Як бачимо, розвиток людського суспільства в аспекті питання, що нас цікавить, підпорядкований певній діалектичній закономірності. В перший період історії людства народи не мали будь-якого уявлення про державу і політичну владу. На певному ступені економічного розвитку, зв'язаному з розколом суспільства на класи, заперечення родоплемінної організації і виникнення держави стали неминучістю. З появою на історичній арені держави диктатури пролетаріату, а потім загальнонародної соціалістичної держави ми почали швидко просуватись до того періоду, коли здійсниться «заперечення заперечення», тобто утвердиться бездержавний стан суспільства, оснований на громадському

¹ Матеріали XXII з'їзду КПРС, стор. 403.

комуністичному самоврядуванні. Держава відіме, і організоване насильство, яке вона здійснювала протягом тисячоліть, відійде в небуття. «Суспільство,— писав Енгельс,— яке по-новому організує виробництво на основі вільної і рівної асоціації виробників, відправить всю державну машину туди, де їй буде тоді справжнє місце: в музей старовини, поруч з прядкою і з бронзовою сокирою»¹.

В умовах розвинутого комуністичного суспільства єдиним регулятором усіх відносин будуть високі принципи людського розуму і моральної свідомості.

¹ К. Маркс, Ф. Енгельс, Вибрані твори, т. II, стор. 279.

З М І С Т

	Стор.
Походження і суть держави	3
Держава диктатури пролетаріату та її історична місія	12
Загальнонародна Радянська держава	27
Від соціалістичної державності до комуністичного самоврядування	39

ГОЛОВАХА ИВАН ПЕТРОВИЧ

Коммунизм и государство

Госполитиздат УССР

(На украинском языке)

Редактор *О. М. Іванченко*

Художній редактор *Б. Л. Люлько*

Обкладинка художника *Б. Л. Груденка*

Технічний редактор *З. С. Ластовець*

Коректор *З. І. Синицька*

Здано на виробництво 30/V 1963 р. Підписано до друку 20/VII 1963 р. Формат 84×108¹/₃₂. Фіз.-друк. арк. 1³/₄. Умов.-друк. арк. 2,87. Облік.-вид. арк. 3,06. Тираж 10 000. БФ 02357. Зам. № 313. Ціна 7 коп.

Державне видавництво політичної літератури УРСР. Київ, Володимирська, 42.

Книжково-журнальна фабрика Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР.
Київ, вул. Воровського, 24.

7 коп.

2000
1-01